

УДК 631.115.8:339.14 (447.7)

РОЛЬ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ АГРАРНИХ СТРУКТУР У ФОРМУВАННІ ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ РЕГІОНУ

*О.В.Шебаніна, кандидат фізико-математичних наук, доцент
Миколаївський державний аграрний університет*

Розглянуто трансформацію складу сільськогосподарських підприємств Херсонської області за організаційно-правовими формами, виявлено основні причини наявних негативних змін. Наведено пропозиції щодо майбутнього розвитку підприємницьких структур і підвищення їх ролі у формуванні продовольчого ринку.

Рассмотрена трансформация состава сельскохозяйственных предприятий Херсонской области по организационно-правовым формам, выявлены основные причины имеющихся отрицательных изменений. Предложены пути развития предпринимательских структур и повышения их роли в формировании продовольственного рынка.

Здійснювана останніми роками в Україні перебудова сільськогосподарського виробництва, у процесі якої відбулися суттєві зміни у складі організаційно-правових форм підприємств, сприяла створенню умов для формування класу приватних власників на селі, які спроможні залучати інвестиції, запроваджуючи прозорі ринкові відносини. Кінцевим результатом цього процесу є формування підприємницьких виробничих структур як на мікро-, так і на макрорівні. Саме вони покликані забезпечити збільшення виробництва та поглиблення переробки продукції, зниження її собівартості, формування доходів для сплати податків, створення внутрішньогосподарських фондів нагромадження і споживання.

Необхідно вказати, що проблемами розвитку підприємницьких структур різних організаційно-правових форм займається значна частина учених-економістів. Але, незважаючи на це, цілий ряд проблем, пов'язаних з розвитком новостворених сільськогосподарських підприємств, залишається недостатньо дослідженим на регіональному рівні. Саме їх розгляд і є метою даної статті.

З урахуванням світової практики, а також реалій економічного життя модель сільського господарства України перехідного періоду, з нашої точки зору, повинна бути зорієнтованою на формування

трьох секторів. Перший з них — підприємницький, який представлений крупними організаційними структурами (господарські товариства, виробничі кооперативи, приватні підприємства) зі стратегічною орієнтацією на одержання максимального прибутку і вирішення проблеми забезпечення продовольством на національному рівні. Другий — класичний, що включає особисті селянські господарства, стратегічно зорієнтований на регіональний продовольчий ринок. Третій сектор — фермерські господарства, які на перехідному етапі посідають проміжне місце між вказаними вище двома.

До якісних змін аграрного виробництва насамперед слід віднести трансформацію основних форм господарської діяльності сільгоспвиробників. Реформування колективного сектора призвело до виникнення цілої низки нових типів підприємств. Водночас, як показують результати досліджень, питома вага різних типів реорганізованих підприємств у загальній кількості є неоднаковою, особливо — у розрізі областей країни.

Основними організаційно-правовими формами господарств, наприклад Херсонщини, які сформувалися в результаті реформ, є господарські товариства, приватні підприємства та виробничі кооперативи. Їх питома вага серед досліджених підприємств станом на початок 2005р. становила відповідно 61,2; 14,9 і 17,4%% (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка складу аграрних підприємств різних організаційно-правових форм по Херсонській області (станом на початок року)*

Форми господарств	2003р.		2004р.		2005р.	
	одиниць	%	одиниць	%	одиниць	%
ТОВ	196	50,3	189	44,9	195	48,5
ПСП	87	22,3	76	18,1	60	14,9
СВК	73	18,7	64	15,2	70	17,4
АТ	17	4,4	61	14,5	51	12,7
Інші	17	4,3	31	7,3	26	6,5
Всього	390	100	421	100	402	100

* Розраховано за даними Головного управління сільського господарства і продовольства Херсонської облдержадміністрації

Як показують дослідження, переважна більшість реформованих підприємств (74%) була створена протягом останніх п'яти

років. Причому, 36% з них існують лише два роки. Тому вони, звичайно ж, поки що мають незначний досвід роботи у нових умовах. Наочне уявлення про зміни, які відбулися у складі сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм, надає рисунок 1.

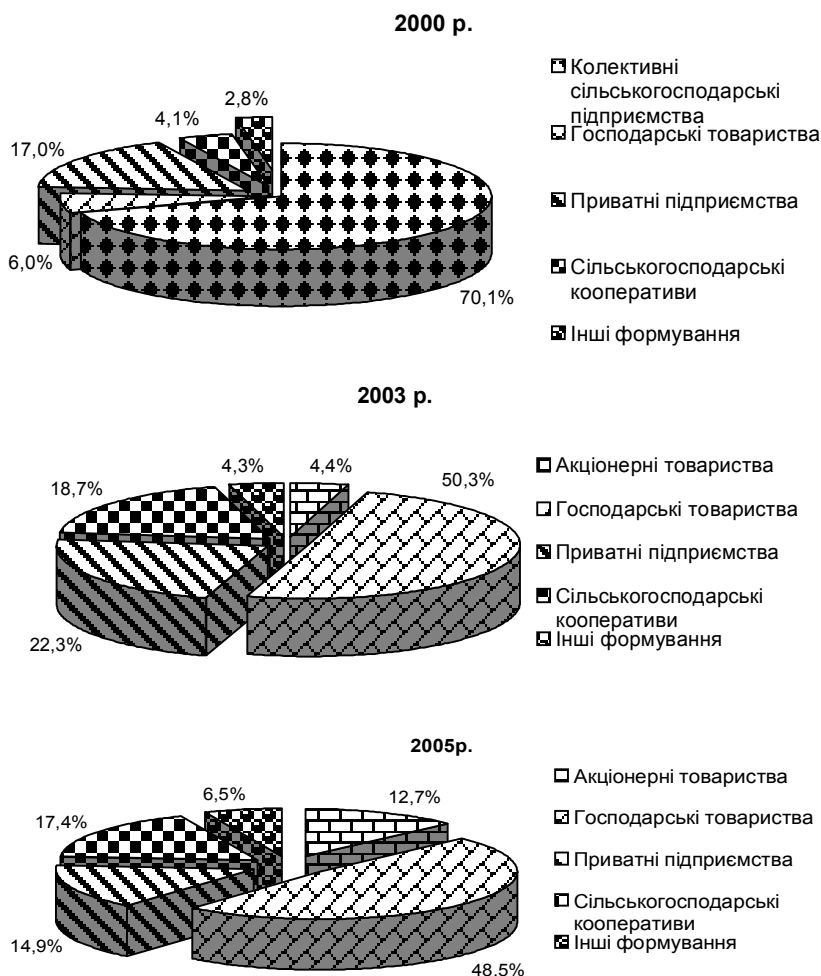

Рис. 1. Розподіл аграрних підприємств Херсонської області за їх організаційно-правовими формами (станом на початок року)

У результаті проведених нами досліджень було встановлено:

- по-перше, за період 2003-2005рр. частка господарських товариств у структурі аграрних підприємств збільшилася з 54,7% до 61,2%, тоді як по сільськогосподарських кооперативів зменшилася з 18,7 до 17,4%, а приватних підприємств — з 22,3 до 14,9%%;
- по-друге, основна частина підприємств (192 од.) заснована 2-10 особами, чверть підприємств (86 од.) — однією особою (серед останніх 24 — жінки);
- по-третє, у 28% господарств зміна організаційно-правової форми привела до заміни керівників старої формації на більш ініціативних і відповідальних. За період реформування значна група фахівців сільського господарства стала власниками новостворених підприємств і взяла на себе відповідальність за їх майбутнє. У новостворених підприємствах загальна чисельність працюючих становить нині 42,2 тис. осіб, з яких 9% складають спеціалісти — агрономи, зоотехніки, інженери, економісти, бухгалтери, ветеринари та ін. Результати досліджень свідчать, що керівники реформованих підприємств мають більш високий освітній рівень, ніж керівники фермерських господарств. Так, вищу або неповну вищу освіту мають 84% керівників реформованих підприємств, що майже удвічі більше, ніж у фермерських господарствах (41%). Середню спеціальну освіту мають 36% керівників фермерських і 11% — аграрних підприємств з колективною формою господарювання;
- по-четверте, внаслідок поділу деяких підприємств, що реформувалися на два і більше, відбулося значне зменшення середньої площі сільськогосподарських земель у розрахунку на одне аграрне підприємство;
- по-п'яте, найбільший рівень ефективності функціонування мають новостворені приватні підприємства, які таким чином доводять свою дієздатність, уміння господарювати та одержувати прибуток. Створення підприємств, заснованих на приватній власності на засоби виробництва, де відчутна роль

господаря, здатного працювати в нових ринкових умовах з позитивними результатами, стимулює працівників до підприємницької діяльності в аграрній сфері і стає передумовою позитивних майбутніх зрушень на селі.

Інформацію про розподіл площ і продукції зернових культур, які відіграють провідну роль у посівах, за 2004р. у розрізі основних організаційно-правових форм господарств області наведено у таблиці 2.

Таблиця 2

Розподіл площ зернових культур та їх урожаїв по організаційно-правових формах сільгосп підприємств Херсонської області за 2004р.*

Показники	Всі категорії господарств	Акціонерні товариства	Товариства з обмеженою відповідальністю	Сільськогосподарські кооперативи	Приватно-орендні підприємства	Інші	Фермерські господарства	Особисті селянські господарства
Площа, тис.га	1302	89,8	393,2	175	160,2	102,4	174,4	207
Частка в загальній площі, %	100	7	30,2	13	12	8,8	13	16
Валовий збір, тис.т	1537,3	107,7	498,4	153,7	138,7	86,8	139,2	412,4
Частка у загальному валовому зборі, %	100	7	32	10	9	6	9	27

* Розраховано за даними Головного управління сільського господарства і продовольства Херсонської облдержадміністрації. Економічне і соціальне становище АПК області за 2004р. - С.11-18

Як бачимо, і в площах посіву, і у валових зборах урожаїв зернових культур області провідні позиції належать товариствам з обмеженою відповідальністю та особистим селянським господарствам. Приблизно рівні розміри цих показників є у кооперативних і фермерських господарствах. Що стосується обсягів тваринницької продукції по сільськогосподарських підприємствах в цілому (табл.3), то виробництво м'яса, молока та вовни в динаміці за аналізовані роки послідовно зменшується. І лише кількість яєць збільшується.

Таблиця 3

**Виробництво продукції тваринництва
у сільськогосподарських підприємствах Херсонської області***

Види продукції	1997р.	1998р.	1999р.	2000р.	2003р.	2004р.	2004р. у % до	
							1997р.	2003р.
М'ясо всіх видів (у живій вазі), тис.т	36,9	26,5	24,2	24,6	10,1	9,9	26,8	98
Молоко, тис.т	174,5	176,5	153	98,6	72,4	60,8	34,8	84
Яйця, млн.шт.	82,9	81,7	71,1	50,4	67,3	119,3	143,8	177,1
Вовна у фізичній вазі, т	651	403	266	214	179,8	153,4	23,5	85,3

* Розраховано за даними Головного управління сільського господарства і продовольства Херсонської облдержадміністрації. Економічне і соціальне становище АПК області за 1999р. - С.25, 2004р. - С.27

За 1997-2004рр. зменшилися і обсяги реалізації аграрними підприємствами продукції як рослинництва, так і тваринництва (табл.4).

Таблиця 4

**Загальні обсяги реалізації основних видів сільгосппродукції
по аграрних підприємствах Херсонської області, тис.т***

Види продукції	1997р.	1998р.	1999р.	2000р.	2003р.	2004р.	2004р. у % до	
							1997р.	2003р.
Зерно	1470,3	1099,4	867,7	553,8	935	716,4	48,7	76,6
Насіння олійних культур	93,6	109,4	109,8	101,9	58,3	58,4	62,4	100,2
Овочі	46,8	145,7	129,5	90,5	60,2	62,9	134,4	104,5
М'ясо всіх видів (у живій вазі)	42,1	32,6	29,7	37,4	16,5	14	33,3	84,8
Молоко та молочні продукти	117,6	116,1	100,6	67,8	54,6	45,1	38,4	82,6
Яйця, млн.шт.	72,7	72,6	56	36,6	20,8	28,7	39,5	138

* Розраховано за даними Головного управління сільського господарства і продовольства Херсонської облдержадміністрації. Економічне і соціальне становище АПК області за 1999р. - С.37, 2004р. - С.38

У таблиці 5 представлено показники економічної ефективності діяльності різних організаційно-правових форм аграрних підприємств Херсонської області за 2002-2004рр. Розглядаючи динаміку наведених в ній показників, бачимо, що єдина закономірність в їх зміні по підприємствах різних форм господарювання відсутня. Якщо по приватних формуваннях за більшістю показників відбулося зниження ефективності функціонування їх аграрної сфери, то по

товариствах з обмеженою відповідальністю і державних господарствах має місце ріст. Аналізуючи такий свого роду узагальнюючий показник, як рівень рентабельності, можна зробити висновок, що у 2002р. прибутковими були лише приватні підприємства. В першу чергу це пов'язано з тим, що тоді таку форму господарювання мала обмежена кількість найбільш міцних господарств. Останніми ж роками ними стали і значно слабші агроформування, що відобразилося на розмірах значної частини економічних показників (але рівень рентабельності у цій групі господарств все ж поступово зростає). Що стосується держгоспів, по яких в динаміці відбувається поступове підвищення ефективності розвитку, то по них, навпаки, спостерігається зворотня тенденція — їх кількість зменшується, тоді як склад — покращується (державну форму господарювання, по суті, зберегли лише найбільш ефективні господарства).

Порівнюючи підприємства різних форм господарювання слід вказати, що практично в усі досліджувані роки вищий рівень економічної ефективності аграрного виробництва забезпечували приватні і державні господарства. За деякими показниками ефективно працювали і товариства з обмеженою відповідальністю та група інших формувань. Проте це, на наш погляд, зовсім не означає, що всі аграрні підприємства області повинні бути приватними та державними.

Важливим фактором досягнення належної ефективності діяльності реформованих підприємств є висока компетентність і ділові якості керівників та спеціалістів, які вміють визначити майбутню стратегію розвитку. У ринкових умовах великого значення набувають і ділові зв'язки керівників і спеціалістів господарств з іншими підприємницькими структурами та державою. Слід вказати, що успіх роботи сільськогосподарських підприємств залежить не тільки від форми господарювання, а й від чітко налагоджених економічних відносин, дотримання технологічної і виробничої дисципліни, впровадження досягнень науково-технічного прогресу тощо. Виникнення на селі різних форм господарювання створює конкуренцію між виробниками, яка сприяє зростанню ефективності аграрного виробництва і економіки в цілому. Пошук оптимальних форм господарювання ще не завершено і його необхідно продовжувати.

Таблиця 5

Основні показники економічної ефективності сільськогосподарської діяльності аграрних підприємств різних форм господарювання Херсонської області

Форми господарювання та роки	Вартість товарної продукції (грн.) на:			Прибуток (+) збиток (-)(грн.) на:			Рівень рентабельності (збитковості), %
	1га сільгосп-угідь	1 сільгосп-працівника	1тис.грн. основних виробничих засобів с./г. призначення	1га сільгосп-угідь	1 сільгосп-працівника	1тис.грн. основних виробничих засобів с./г. призначення	
Акціонерні товариства							
2002р.	309,7	5053,9	78,2	-65,5	-1068	-16,5	-17,3
2003р.	283,6	4601,1	70,4	71,2	1155,9	17,7	11,5
2004р.	326,1	6034,9	101,3	48,5	897,4	15,1	17,5
Індекс 2004р. до 2002р.	1,05	1,19	1,3	-	-	-	-
Товариства з обмеженою відповідальністю							
2002р.	187,1	3711,6	83,9	-73,5	-1458,9	-33	-28,6
2003р.	301,6	5311,8	126,3	40,7	716	17	12,2
2004р.	355,5	6089,1	135,5	77,9	1334,3	29,7	28
Індекс 2004р. до 2002р.	1,9	1,64	1,62	-	-	-	-
Приватно-орендні підприємства							
2002р.	867,6	9276,4	670,9	145,6	1555,6	125,6	20
2003р.	399,4	6879,1	185,8	122,4	2108,7	57	24,7
2004р.	278,1	5700	157,9	90,9	1862,7	51,6	48,3
Індекс 2004р. до 2002р.	0,32	0,61	0,24	0,62	1,2	0,41	2,4
Сільськогосподарські виробничі кооперативи							
2002р.	28,3	473,4	10	-	-3594,7	-76	-87,8
2003р.	196,9	3514,1	70,4	214,7	123,2	2,5	4,7
2004р.	273,3	3705,8	41,7	6,9	-916,5	-10,3	-19,9
Індекс 2004р. до 2002р.	9,66	7,92	4,17	-67,6	-	-	-
Держгоспи							
2002р.	326,5	5850,9	82,5	-11,6	-207,5	-2,9	-3,4
2003р.	440,9	7943,3	101,5	82,6	1488,3	19	22,8
2004р.	370,8	6665	121,5	221,7	3985	72,7	89,5
Індекс 2004р. до 2002р.	1,14	1,14	1,47	-	-	-	-
Інші							
2002р.	311,9	5105,5	135,6	-50,3	-823,6	-21,9	-13,8
2003р.	517,9	9208,3	424,7	-	-2904,9	-134	2,41
2004р.	218,2	4121,3	163,1	163,4	423,8	16,8	11
Індекс 2004р. до 2002р.	0,7	0,81	1,2	22,3	-	-	-